

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

MUTAXASSISLIK FANLARI BO‘YICHA MAGISTRATURAGA

KIRISH SINOVLARI DASTURI VA BAHOLASH MEZONI

**5A120102 – Lingvistika: o‘zbek tili
mutaxassisligi uchun**

Annotatsiya

Dastur 5A 120102 – Lingvistika: o‘zbek tili magistratura mutaxassisligiga kiruvchilar uchun 5120100 – filologiya va tillarni o‘qitish: o‘zbek tili ta’lim yo‘nalishining 2017/2018-o‘quv yilida tasdiqlangan o‘quv rejasidagi fanlar asosida tuzilgan

Tuzuvchilar:

Ahmedov A.R.–o‘zbek tilshunosligi kafedrası mudiri, f.f.n, dotsent

Yo‘ldosheva D.N.–o‘zbek tilshunosligi kafedrası dotsenti, p.f.n.

Taqrizchilar:

Abuzalova M.Q.– o‘zbek tilshunosligi kafedrası dotsenti, f.f.n.

Qilichev B.E.– o‘zbek tilshunosligi kafedrası dotsenti, f.f.n.

Dastur Buxoro davlat universitetining 2021 yil 3 iyuldagi 19 sonli Kengashida ko‘rib chiqilgan va maqullangan.

KIRISH

Dasturning **maqsadi** – magistraturada o‘qishga talabgorlarning ilmiy va ilmiy-pedagogik faoliyat olib borishga layoqatini aniqlash bo‘yicha o‘tkaziladigan suhbat va uning mazmuni bilan tanishtirishdan iborat.

Dasturning **vazifasi** – magistraturada o‘qishga talabgorlarning ilmiy va ilmiy-pedagogik faoliyat olib borish bo‘yicha amaliy ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgan.

Mazkur suhbat sinovlari dasturi talabgorlarning quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini aniqlashga qaratilgan savollarni o‘z ichiga oladi:

- ilmiy-tadqiqotchilik bo‘yicha kompetentlik;
- pedagogik kompetentlik;
- ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar;
- ilmiy-tadqiqot va ilmiy-pedagogik faoliyat olib borishning huquqiy-me‘yoriy asoslari.

1. UMUMIY TALABLAR

Ilmiy-tadqiqotchilik va pedagogik kompetentlik:

- mutaxassislik va professional kompetentlik, uslubiy kompetentlik, axborot kompetentligi, intellektual-pedagogik kompetentlik; ilmiy va ilmiy- texnik sohalarda dasturiy hujjatlarni ishlab chiqish mexanizmlari, ularni ishlab chiqish hamda amalga oshirish; zamonaviy axborot-telekommunikatsiya va ilmiy-hajmdor texnologiyalarini rivojlantirish hamda ularni ilmiy, ilmiy-texnik faoliyat va o‘quv jarayoniga tatbiq qilish;

- o‘z bilimlarini ko‘rsata bilish va boshqalarga bera olish qobiliyati;

- “Lingvistika (o‘zbek tili)” yo‘nalishi bo‘yicha jahonda miqyosida taraqqiyot tendensiyalari, tadqiqotning dolzarbligi, muammoning o‘rganilganlik va zamonaviy bilim darajasi, o‘z tadqiqotlarining muayyan fan sohasidagi roli va o‘rni;

- “Lingvistika (o‘zbek tili)” yo‘nalishi bo‘yicha fundamental va amaliy bilimlarga egaligi, zamonaviy tadqiqot metodlarini bilishi;

- ilmiy muammoni qo‘ya olishi va hal etishi, tadqiqot maqsadlarini shakllantirishi va kutilayotgan natijalarni ilmiy asoslashi;

- ilmiy munozara olib borish qobiliyati, dunyoqarashining kengligi, mantiqiy fikrlash, bilimining serqirraligi.

Ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar:

- milliy mustaqillik mafkurasi asoslari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, yuksak ma‘naviyatli shaxsni tarbiyalash, o‘zbek xalqining boy ma‘naviy, moddiy merosi, ahloqiy kamolot, ahloqiy tamoyillar, vatanparvarlik va fuqarolik ongi, umumiy madaniyat, ijtimoiy faollik, olim psixologiyasi va etikasi va boshqalar.

Ilmiy-tadqiqot va ilmiy-pedagogik faoliyat olib borishning huquqiy-me'yoriy asoslari:

- O'zbekiston Respublikasining fan va texnologiyalarni rivojlantirish sohasidagi siyosatining asoslari, ularni amalga oshirishning maqsadi, vazifalari va yo'llari, shuningdek, ilmiy va ilmiy-texnik faoliyatni rag'batlantiruvchi iqtisodiy va boshqa choralar tizimi, fan va texnologiya taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari;

- innovatsiyalarga bo'lgan talablarni oshirishning, fundamental fanning ildamlovchi taraqqiyotini ta'minlashning, eng muhim amaliy tadqiqotlar va ishlanmalarning tashkiliy va iqtisodiy mexanizmlari;

- fan va texnologiyalarning ustuvor yo'nalishlarini amalga oshirishda ilmiy, ilmiy-texnik va innovatsion faoliyatni bevosita va bilvosita rag'batlantirish choralari, bozor mexanizmlarini davlat tomonidan tartibga solinishi bilan oqilona uyg'unlashtirish, oliy ta'lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyatni takomillashtirish;

- oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlash tizimi.

2. ILMIY-TADQIQOTCHI SIFATIDA KOMPETENTLIK

Umumiy tayyorgarlik

5A 120102 – Lingvistika (o'zbek tili) sohasining ilmiy asoslarini, ilmiy va ilmiy-texnika sohasidagi metodologik asoslarini chuqur bilish, ilmiy va davriy nashrlardagi ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'lish. Fan sohasining Respublika va dunyo miqyosida rivojlanish tendensiyalarini, taraqqiyoti yo'nalishlarini bilish. Global fikrlash, mulohaza qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

Ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarishga tayyorgarlik

Fanning ilmiy asoslari mazmuni. Adabiyotlar. Ilmiy adabiyot turlari (monografiya, maqola, tezis, risola, referat va boshqalar) hamda ularning tuzilmalari (strukturasi).

5A 120102 – Lingvistika (o'zbek tili) sohasining soha bo'yicha ilmiy asoslar (nazariy va amaliy). Nazariy izlanishlar olib borish usullari. Modellashtirish. Parametrlarning o'zaro bog'lanish qonuniyatlaridan foydalanish.

5A 120102 – Lingvistika (o'zbek tili) sohasining O'zbekiston Respublikasida va dunyoda rivojlanish tendensiyalari. 5A 120102 – Lingvistika (o'zbek tili) sohasining soha oldidagi ilmiy va texnik muammolari hamda vazifalarini anglash.

Ilmiy faoliyatning tashkiliy jihatlari

Magistr akademik darajasi uchun talabgorlarga qo'yiladigan talablar. Magistraturaga kirish tartibi.

Fan sohasi bo'yicha ilmiy asoslarni bilish. Ilmiy muammolar

5A 120102 – Lingvistika (o'zbek tili) sohasini rivojlantirishga hissa qo'shgan olimlar.

Soha o'quv fanlarining ilmiy asoslari tarkibi.

5A 120102 – Lingvistika (o'zbek tili) sohasini rivojlanishi bilan bog'liq omillar.

Tanlagan mutaxassislik bo'yicha qo'yilgan ilmiy masala mohiyati, ilmiy maqsad va olinadigan natijalar mohiyati

3. PEDAGOGIK KOMPETENTLIK

Pedagogik-psixologik tayyorgarlik

Ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan o'qitish shakllari, o'qitish metodlari va vositalari. Talaba shaxsini o'rganishning psixodiagnostik metodlari.

Ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va shakllarining uzviylikini ta'minlash. Seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish.

Mashg'ulotlarni tashkil qilish va o'tkazish mahorati

Seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlariga qo'yiladigan didaktik talablar.

Mashg'ulotlarni kuzatish va tahlil qilish metodikasi.

O'qitishning zamonaviy usullaridan, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, multimediyaga ta'lim resurslaridan foydalanish.

Mustaqil va ijodiy ishlarni tashkil etish

Talabalarda mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini tarkib topshirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati.

Masofaviy va virtual ta'lim olish.

O'z-o'zini kasbiy rivojlantirish

Fanlar turkumini ilmiy-nazariy jihatdan o'zlashtirish, ilmiy bilishga doir g'oyalar, nazariyalar, qonuniyatlarning mazmun-mohiyati, rivojlanish tarixi.

4. MA'NAVY-AXLOQIY QADRIYATLAR

Istiqlol, islohotlar, ma'naviyat tushunchalari.

Milliy-ma'naviy tiklanish konsepsiyasi.

Milliy mustaqillik mafkurasi asoslari.

Ilmiy etika (ilmiy halollik) tamoyillari.

Ilmiy baxs tushunchasi.

Yuksak ma'naviyatli shaxs. Ma'naviy barkamollik. Ma'naviy barkamol inson.

Mafkuraviy immunitet. Diniy aqidaparastlik. Ma'naviy tahdid. G'oyaviy tahdid.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ilmiy-nazariy, ma'naviy- ma'rifiy, madaniy qadriyatlardan samarali foydalanish.

Ta'lim jarayonida tarbiyalashning didaktik omillari

O'qitish jarayonida talabalar ongiga milliy g'oyani singdirishning mazmuni, vositalari, metodlari va shakllari.

"Ma'naviyat" kunlarini o'tkazish, dolzarb mavzular bo'yicha talabalar bilan suhbatlar o'tkazish, shu jumladan «ZiyoNet» axborot-resurs portali materiallaridan foydalanish.

HOZIRGI O'ZBEK TILI» FANI

Kirish

Hozirgi o'zbek tilining dialektal tarkibi. Hozirgi o'zbek tiliga boshqa tillarning ta'siri. Hozirgi o'zbek tili tushunchasi. Uning lisoniy imkoniyat ekanligi va voqelanish shakllari: adabiy va noadabiy, og'zaki va yozma shakllari, uslubiy ko'rinishlari. Hozirgi o'zbek adabiy tilining dialektal asoslari. O'zbek tili rasmiy uslubi asosida davlat tili sifatida. *Davlat tili* tushunchasi va uning yondosh hodisalar (milliy til, xalq tili, xalqaro til, rasmiy til kabi) dan farqi.

Hozirgi o'zbek tilini ilmiy o'rganish bosqichlari. XX asrgacha bo'lgan o'zbek til ilmi. O'zbek an'anaviy tilshunosligi. O'zbek substansial tilshunosligi. Hozirgi o'zbek tilining yangi lingvistik paradigmalarda ilmiy talqin qilinishi.

Hozirgi o'zbek tili sathlari: fonetik-fonologik sath, leksik sath, grammatik sath. "Hozirgi o'zbek tili" fanining bo'limlari. Til sathlari va tilshunoslik bo'limlari munosabati.

Hozirgi o'zbek tilida lison, nutq, me'yor munosabati. Lison tilning immanent imkoniyati sifatida. Nutq til imkoniyatlarining lisoniy va nolisoniy omillar ta'sirida voqelangan holati ekanligi. Lisonning umumiylik, mohiyat, imkoniyat, voqelik (UMIS), nutqning alohidalik, hodisa, voqelik, oqibat (AHVO) tabiatiga egaligi. Lisoniy va nutqiy birliklar. Me'yor lison va nutqni bog'lovchi hodisa sifatida.

Hozirgi o'zbek tilida lisoniy munosabatlarning turlari: paradigmatic munosabat, sintagmatic munosabat, ularning xususiyatlari. Paradigmatic munosabatlarda lisoniy ziddiyatlar. O'zbek tili tizimida lisoniy ziddiyatning turlari: noto'liq (privativ) ziddiyat, teng qiymatli (ekvipolent) ziddiyat, darajali (gradual) ziddiyat, ularning xususiyatlari.

Hozirgi o'zbek tili hodisalarini tasniflash asoslari. Tasnif belgisi. Tasnifning turlari.

Hozirgi o'zbek tilining fonetik sathi va fonologiyasi

O'zbek tili fonetikasi va fonologiyasi tushunchalari. Empirik soha sifatidagi fonetika nazariy soha sifatidagi fonologiyaning asosi ekanligi. O'zbek tili fonologiyasi va uning asosiy birligi. Fonema va tovush munosabati, unda lison va nutq munosabatining aks etishi. Fonemaning turlari. Unli fonemalar va ularning substansial xususiyatlari, unli fonemalarni tasniflash asoslari. Undosh fonemalar va ularning substansial xususiyatlari, undosh fonemalarni tasniflash asoslari. Fonemalararo lisoniy ziddiyatlarning voqelanishi.

O'zbek tili fonemalari lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi. Nutqiy voqelanishda fonema lisoniy imkoniyatlarining nutqiy sharoit va vaziyatga moslashishi. Fonemalarning nutqiy voqelanishiga ta'sir qiluvchi lisoniy omillar: yondosh tovushlar, urg'u, bo'g'in, ohang va b. Fonemalarning nutqiy voqelanishiga ta'sir qiluvchi nolisoniy omillar (nutqiy vaziyat va sharoit, so'zlovchi shaxs va b.), ularning lisoniy omillar bilan uyg'unlashuvi.

Hozirgi o'zbek tilining leksik sathi va leksikologiya

Leksik sath, uning xususiyatlari va birligi. Leksema leksik sath birligi sifatida. Leksema va so'z, ularning xususiyatlari. Leksema va so'zda lison va nutq

munosabatining aks etishi. Leksemaning tuzilishi, tub/yasalganligi, ma'no ko'lami, genezisi, qo'llanishi va boshqa belgilariga ko'ra turlari, munosabatlari. Semema va nutqiy ma'no, ularning turlari va xususiyatlari, uzual va okkazional ma'no. Sema va uning xususiyatlari, semaning turlari. Leksemaning nutqiy voqelanishi, unga ta'sir qiluvchi lisoniy (morfologik, sintaktik) va nolisoniy (nutqiy vaziyat, sharoit, shaxsiy sifatlar) omillar hamkorligi. So'zning ma'noviy taraqqiyoti. Leksema ma'nosining torayishi va kengayishi. Hosila ma'no vujudga kelish yo'llari va usullari: metafora va vazifadoshlik; metonimiya va sinekdoxa.

O'zbek tilida leksik-semantik sistemalar. Leksema – shakl va ma'no unsuridan iborat sistema sifatida. Lug'aviy qator. Lug'aviy mikrosistema. Lug'aviy-ma'noviy guruh. Lug'aviy-mavzuviy guruh. Lug'aviy-mavzuviy to'da. Lug'aviy-mazmuniy maydon.

O'zbek tilida paradigmatic munosabatlar. Sinonimiya. Sinonimik qator. Dominanta. Lisoniy sinonimlar, nutqiy sinonimlar. Sinonimik darajalanish (graduonimiya). Lug'aviy sinonimlarning markaz va qurshov qatlami.

Leksik antonimiya. Antonimik juftlik. Lisoniy va nutqiy antonimiya.

Omonimlar, omoformalar. Omonimiyaga yondosh hodisalar: omofonlar va omograflar. Paronim va paranomaziya.

Giponimiya, graduonimiya.

O'zbek tili leksikasida lisoniy ziddiyatlarning amal qilishi.

O'zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti. O'zbek tili leksikasida eskirgan qatlam va uning turlari: arxaizmlar va istorizmlar. So'z o'zlashtirish. O'zlashma va olinma so'zlar. So'z olish yo'llari.

O'zbek tili leksemalarining ishlatilish doirasi. Ishlatilish doirasi chegaralangan va chegaralanmagan leksika. Ishlatilish doirasi chegaralangan leksikaning turlari.

O'zbek tili leksikasining emotsional-ekspressivlikka munosabati. Ekspressivlikning ifodalanish usullari.

O'zbek tilida onomastik leksika, uning turlari va tarkibi.

O'zbek tili frazeologiyasi. Frazema. Frazeologik ma'no, uning turlari. Frazeologik-semantik munosabatlar. Frazemalarning nutqiy voqelanishi. Frazemaning nutqiy voqelanishi, unga ta'sir qiluvchi lisoniy (morfologik, sintaktik) va nolisoniy (nutqiy vaziyat, sharoit, shaxsiy sifatlar) omillar hamkorligi.

Perifraza. Perifrazalarning turlari, tarkibi, uslubiy xususiyatlari.

Leksikografiya. Lug'at va uning turlari. Umumiy va maxsus, filologik va qomusiy, alifboli va sistemali, akademik va ta'limiy, bosma va elektron, yopiq (doimiy yangilanmaydigan) va ochiq (doimiy yangilanib turadigan) lug'atlar. O'zbek o'quv leksikografiyasi muammolari va o'quv lug'atlari.

Til korpusi.

O'zbek tili morfemikasi, derivatsiyasi va morfofonologiyasi

Morfema morfemika birligi sifatida. Morfemaning leksemaga munosabati. Morfemaning xususiyatlari, variantlari, tiplari: derivatsion va grammatik morfemalar. Derivatsion morfemaning turlari. Grammatik morfemaning turlari: lug'aviy shakl hosil qiluvchi morfemalar, sintaktik shakl hosil qiluvchi

morfemalar. Morfemalarda shakl va ma'no munosabatlari. Morfema lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unga ta'sir qiluvchi lisoniy (leksik, sintaktik) va nolisoniy (nutqiy vaziyat, sharoit, shaxsiy sifatlar va b.) omillar hamkorligi.

O'zbek tili derivatsiyasi va so'z yasalishi. So'z yasash qolipi. So'z yasash qolipi UMIS, yasama so'z AHVO sifatida. So'z yasash qolipining turlari: unumli va unumsiz, mahsuldor va kammahsul qoliplar. Yasama so'zlarning xususiyatlari, tiplari va turlari. Yasama so'z nutqiy, yasalgan so'z lisoniy hodisa ekanligi. Yasama so'z taraqqiyotida ixtisoslashish, soddalashish, tublashish hodisalari. So'z turkumlarida yasaliş va yasama so'zlarning leksemalashishi. So'z turkumlarining ko'chishi. So'z turkumlarida transpozitsiya, konversiya va polifunksionallik. Morfofonologiya. Lisoniy morfonologik alternatsiyalar. Morfonema – morfonologiyaning til birligi sifatida.

Morfologiya

Grammatikaning tarkibiy qismlari. Morfologiya, grammatik shakllangan so'z uning birligi sifatida. O'zbek tilida leksemani grammatik shakllantiruvchi vosita va uning turlari. Grammatik ma'no, uning turlari: morfologik va sintaktik ma'no, umumiy, oraliq va xususiy grammatik ma'no, kategorial, yondosh va hamroh ma'no, ularning xususiyatlari va turlari.

O'zbek tili grammatik (morfologik) kategoriyalari va ularning turlari: lug'aviy shakl hosil qiluvchi kategoriyalar, lug'aviy-sintaktik shakl hosil qiluvchi kategoriyalar, sintaktik shakl hosil qiluvchi kategoriyalar. Grammatik shakl lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unga ta'sir qiluvchi lisoniy (leksik, sintaktik) va nolisoniy (nutqiy vaziyat, sharoit, shaxsiy sifatlar va b.) omillar hamkorligi.

O'zbek tilida so'z turkumlari. So'zlarni turkumlash tamoyillari, tasnif asoslari. Mustaqil so'z turkumlari, ularning o'rganilish tarixiga sharh. Mustaqil so'z turkumlarining xususiyatlari, tiplari: o'zgaruvchi va o'zgarmas turkumlar, g'ayrioddiy ma'noli turkumlar (olmosh, taqlid). Mustaqil so'z turkumlari tartibi.

Fe'l. Fe'lning mustaqil so'z turkumi sifatidagi umumiy grammatik xususiyatlari. Fe'lning umumiy grammatik ma'nosi. Fe'lning lug'aviy-grammatik guruhlari. O'timli va o'timsiz fe'llar. Fe'lning nutqdagi turlari: tuslangan va tuslanmagan ko'rinishlari; tuzilish turlari, to'liqsiz fe'llarning so'z turkumlari sistemasidagi o'rni.

Fe'lning tasniflovchi kategoriyalari. Nisbat kategoriyasi va uning shakllari tizimi. Nisbat kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik ma'nosi ularning substansial mohiyati sifatida. Nisbat kategoriyasi umumiy grammatik ma'nosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar hamkorligi. Bo'lishli-bo'lishsizlik kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik ma'nosi ularning substansial mohiyati sifatida. Bo'lishli-bo'lishsizlik kategoriyasining tasdiq-inkor kategoriyasiga munosabati. Bo'lishli-bo'lishsizlik kategoriyasi umumiy grammatik ma'nosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

Fe'lning o'zgalovchi kategoriyasi va uning shakllari: sifatdosh, ravishdosh, harakat nomi. O'zgalovchi kategoriya va shakllari umumiy grammatik ma'nosi ularning substansial mohiyati sifatida. Bo'lishli-bo'lishsizlik kategoriyasi umumiy

grammatik ma'nosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

Fe'ning harakat tarzi kategoriyasi murakkab tarkibli kategoriya sifatida. [Ravishdosh+ko'makchi fe'l] harakat tarzi kategoriyasi shakli sifatida. Harakat tarzi kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik ma'nosi. Harakat tarzi kategoriyasi umumiy grammatik ma'nosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

Fe'ning nokategorial shakllari tizimi.

Ot va uning o'rganilish tarixi. Otning mustaqil so'z turkumi sifatidagi umumiy grammatik xususiyatlari. Otning umumiy grammatik ma'nosi. Otning lug'aviy-grammatik guruhlari.

Otning tasniflovchi kategoriyasi. Son kategoriyasi va uning shakllari. Son kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik ma'nosi. Son kategoriyasi umumiy grammatik ma'nosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

Otning nokategorial shakllari.

Sifat va uning o'rganilish tarixi. Sifatning mustaqil so'z turkumi sifatidagi umumiy grammatik xususiyatlari. Sifatning lug'aviy-grammatik guruhlari. Asliy va nisbiy sifatlar.

Daraja sifatning tasniflovchi kategoriyasi sifatida. Daraja kategoriyasi umumiy grammatik ma'nosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillarning uyg'unlashuvi.

Sifatning nokategorial shakllari: kuchaytirma va ozaytirma shakllari.

Son va uning o'rganilish tarixi. Sonning mustaqil so'z turkumi sifatidagi umumiy grammatik xususiyatlari. Sonning lug'aviy-grammatik guruhlari va tasniflanishi. Son grammatik shakllarining lug'aviy ma'noga ta'sir qilish imkoniyatlari. Son shakllari umumiy grammatik ma'nosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillarning uyg'unlashuvi. Numerativlar. Numerativli birikuvlarning qoliplari.

Ravish va uning o'rganilish tarixi. Ravishning mustaqil so'z turkumi sifatidagi o'ziga xos grammatik xususiyatlari. O'zgarmaslik ravishning grammatik belgisi sifatida. Ravishning lug'aviy-grammatik guruhlari.

Taqlid va uning o'rganilish tarixi. Taqlidning mustaqil so'z turkumi sifatidagi o'ziga xos grammatik xususiyatlari. O'zgarmaslik taqlidning grammatik belgisi sifatida. Taqlidning lug'aviy-grammatik guruhlari.

Olmosh va uning o'rganilish tarixi. Olmoshning o'ziga xos ishoraviy (deyktik) tabiati, mustaqil so'z turkumi sifatidagi o'ziga xos grammatik xususiyatlari. Olmoshlarning matndagi o'rni. Sintaktik imkoniyatlari.

Sintaktik shakl hosil qiluvchi kategoriyalar va ularning turlari: egalik, kelishik va kesimlik kategoriyasi. Ularning umumturkumiy va sintaktik vazifa uchun xoslangan kategoriyalar ekanligi.

Egalik kategoriyasi va uning shakllari paradigmasi. Egalik kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik ma'nosi. Egalik kategoriyasining turli mustaqil

soʻz turkumlarida qoʻllanish xususiyatlari. Egalik kategoriyasi umumiy grammatik maʼnosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar hamkorligi.

Kelishik kategoriyasi va uning shakllari paradigmasi. Kelishik kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik maʼnosi. Kelishik kategoriyasining turli mustaqil soʻz turkumlarida qoʻllanish xususiyatlari. Kelishik kategoriyasi umumiy grammatik maʼnosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar hamkorligi.

Kesimlik murakkab tarkibli kategoriya sifatida. Kesimlik kategoriyasining tarkibi (shaxs-son, zamon, tasdiq/inkor, modallik kategoriyalari), uning shakllari paradigmasi. Shaxs-son kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik maʼnolari. Zamon kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik maʼnolari. Tasdiq-inkor kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik maʼnolari.

Kesimlik kategoriyasi va shakllarining umumiy grammatik maʼnosi. Kesimlik kategoriyasining turli mustaqil soʻz turkumlarida qoʻllanish xususiyatlari. Kesimlik kategoriyasi umumiy grammatik maʼnosining nutqiy voqelanishida lisoniy va nolisoniy omillar hamkorligi. Bogʻlama.

Yordamchi soʻzlar va ularning turlari: koʻmakchi, bogʻlovchi, yuklama.

Koʻmakchi, uning oʻrganilish tarixi, xususiyatlari, tiplari va turlari. Koʻmakchi lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar hamkorligi.

Bogʻlovchi, uning oʻrganilish tarixi, xususiyatlari, tiplari va turlari. Bogʻlovchi lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

Yuklama, uning oʻrganilish tarixi, xususiyatlari, tiplari va turlari. Yuklama lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar uygʻunligi.

Soʻz-gaplar, ularning oʻrganilish tarixi, xususiyatlari, tiplari va turlari. Soʻz-gaplar lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

Sintaksis

Sintaksis va uning oʻrganish predmeti. Sintaktik birliklar: soʻz birikmasi va gap. Oʻzbek tilida lisoniy sintaktik qolip va uning turlari: soʻz birikmasi qoliplari va gap qoliplari, ularning qurilish xususiyatlari.

Valentlik, uning tildagi mohiyati. Valentlik va sintaktik aloqa UMIS va AHVO dialektikasining sintaktik sathdagi voqelanishi sifatida.

Erkin birikmalar va uning turlari. Soʻz birikmasi, uning xususiyatlari, tarkibi, tiplari va turlari, yondosh hodisalarga munosabati. Soʻz birikmasi lisoniy sintaktik qolipining nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar munosabati. Soʻz birikmasi qoliplarida erkin birikuv omillari: maʼnoviy, shakliy va joylashuv omilari. Soʻz birikmasida tobe aloqaning turlari: moslashuv, boshqaruv, bitishuv aloqalari.

Gap va uning qurilish turlari. Sodda gap, uning lisoniy va nutqiy xususiyatlari. Sodda gap qolipi va uning turlari. Sodda gapning lisoniy belgilar asosidagi turlari: yigʻiq va yoyiq gap, bir bosh boʻlakli va ikki bosh boʻlakli gap.

Sodda gap qoliplari. Gap bo‘laklari. Gap bo‘laklarida darajalanish (kesim – ega – hol – to‘ldiruvchi – aniqlovchi). Gap markazi. Gap va so‘z kengaytiruvchilari.

Kesim – gap markazi va uning uyushtiruvchisi. Kesimning turlari: mustaqil va nomustaqil kesim, sodda va murakkab kesim. Fe‘l kesim va ism kesim. Fe‘l kesim, unda kesimlik kategoriyasining voqelanish imkoniyatlari kengligi. Fe‘l kesimning tuzilish turlari va ko‘rinishlari. Ism kesim, uning grammatik shakli, ifodalanishi. Bog‘lama, uning ko‘rinishlari. Ism kesim, unda kesimlik kategoriyasining voqelanish xususiyatlari. Fe‘l kesimning tuzilish turlari va ko‘rinishlari.

Ega, uning gap qurilishidagi o‘rni. Egali va egasiz gaplar. Eganing ifodalanishi.

Hol, uning gap qurilishidagi o‘rni, ma‘noviy turlari, ifodalanishi.

To‘ldiruvchi, uning gap qurilishida so‘z kengaytiruvchisi sifatidagi o‘rni, ifodalanishi. To‘ldiruvchilarning turlari.

Aniqlovchi, uning gap qurilishidagi o‘rni, ifodalanishi. Aniqlovchining turlari.

Sodda gapning murakkablashuvi: gapning ajratilgan bo‘laklari, uyushtiruvchi bo‘laklar, undalma, kirish va kiritma kengaytiruvchilar.

Sodda gap lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

Qo‘shma gap. Qo‘shma gap tasnifi asoslari. Qo‘shma gapning qurilishiga ko‘ra tasnifi: teng munosabatli, tobe munosabatli, mutanosib munosabatli qo‘shma gaplar. Qo‘shma gapning tarkibidagi bog‘lovchi vositalariga ko‘ra tasnifi: faqat ohang vositasida, yuklamalar vositasida, teng bog‘lovchilar vositasida, ergashtiruvchi bog‘lovchilar vositasida, nisbiy so‘zlar vositasida bog‘langan qo‘shma gap.

Qo‘shma gapning tarkibiy qismlari orasidagi ma‘noviy munosabatga ko‘ra turlari: qismlari payt, o‘rin, sabab, birin-ketinlik, bir vaqtdalik, izohlash, qiyoslash va b. ma‘noviy munosabatlar asosida bog‘langan qo‘shma gaplar. Qo‘shma gapning qismlari orasidagi funksional munosabatlarga ko‘ra turlari: kesim tobe gapli, ega tobe gapli, hol tobe gapli, to‘ldiruvchi tobe gapli, aniqlovchi tobe gapli qo‘shma gap. Qo‘shma gap tarkibiy qismlarining irreallikka munosabatiga ko‘ra tasnifi.

Murakkab qo‘shma gap. Murakkab qo‘shma gaplarda sintaktik aloqa turlari.

Qo‘shma gap lisoniy imkoniyatlarining nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

O‘zga gapli qurilmalar, ularning turlari, lisoniy xususiyatlari, nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar hamkorligi.

Uyushgan gap, uning sodda va qo‘shma gap oralig‘ida tutgan o‘rni. Uyushgan gapning lisoniy-sintaktik qolipi, turlari, nutqiy voqelanishi, unda lisoniy va nolisoniy omillar munosabati.

«TILSHUNOSLIK NAZARIYASI» FANI

Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni

Tilshunoslikka kirish. Tilshunoslik fanining tushunchaviy terminologik apparati. Tilning ijtimoiy, biologik, fiziologik tabiati. Tilning ijtimoiy vazifalari. Til va jamiyat. Tilning jamiyatdagi ko'rinishlari.

Til va tafakkur. Til birliklari va mantiqiy tushunchalarning o'zaro munosabati.

Til-tafakkur-nutq munosabati. Lisoniy va nutqiy birliklar. Til birliklarining alohida tizim sifatida o'zaro mutanosibligi. Lisoniy paradigma va lisoniy munosabatlarning asosiy turlari. Lisoniy tasnif asoslari.

Tilning semiotik tabiati. Til sathlari. Tilshunoslik fani bo'limlari.

Tilning tarixiy taraqqiyoti va o'zgaruvchanligi. Sinxronik va diaxronik o'zgarishlar.

Tillarning shakllanishi va rivojlanishi. Dunyo tillari tavsifi va tasnifi. Tillarning genetik, tipologik va areal tasniflari. Til oilalari. Til guruhlari.

Tilshunoslik va boshqa fanlar. Tilshunoslik va ijtimoiy fanlar. Tilshunoslik va falsafa. Tilshunoslik va mantiq. Tilshunoslik va sotsiologiya. Tilshunoslik va psixologiya. Tilshunoslik va psixoterapiya, psixiatriya, defektologiya.

Tilshunoslik va tarix. Tilshunoslik va arxeologiya. Etnografiya. Til va madaniyat.

Tilshunoslik va tabiiy fanlar. Tilshunoslikning fizika va kimyo fanlari bilan aloqadorligi. Tilshunoslikda maydon nazariyasi. Tilshunoslikda valentlik nazariyasi.

Tilshunoslik va biologiya. Tilshunoslik va antropologiya. Tilshunoslik va fiziologiya. Nutqiy buzilishlar: afaziologiya va logopediya.

Tilshunoslik va geografiya. Lingvogeografiya va areal tilshunoslik.

Tilshunoslik va matematika. Kibernetika.

Umumiy tilshunoslik. Tilshunoslik fanining vujudga kelishi. Tilshunoslik maktablari. Tilga oid ta'limotlar evolyutsiyasi. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning yuzaga kelishi. Chog'ishtirma tilshunoslik. Lingvistik tipologiya.

Qadimgi hind tilshunosligi. Vedalar tili. Prakrit tili. Vedalar va prakrit orasidagi farqlar. «Ashtadxyan» asari. Panini grammatikasining sof empirik va tasviriy xususiyatlari.

Qadimgi yunon tilshunosligi. Analogistlar va anomalistlar bahsi. Stoiklar ta'limoti. Grammatikaning mantiqdan ajratilishi. Yunon tilshunosligining grammatik davri. Ellinizm davri tilmaktabi ta'limoti.

Qadimgi Rim tilshunosligi. Analogistlar va anomalistlar qarashlarining davom ettirilishi. Qadimgi Rim tilshunosligi vakillarining qarashlari. "Analogiya haqida", "Lotin tili haqida", "Grammatika san'ati", "Fe'ning ma'nosi", "Grammatika san'ati haqida ta'limot" asarlarining lingvistik mohiyati.

Qadimgi Xitoy tilshunosligi. Xitoy leksikografiyasi. Xitoy tilshunosligida fonetik-prosodemiya hodisasining ishlab chiqilishi. Xitoy grammatikasi asoschilari.

O'rta asrlar tilshunosligi. Arab tilshunosligi. Arab leksikograflari. «Kitobul ayn», «Kitobul avomil», «Al - kitob» asarlari mohiyati. O'rta Osiyoda tilshunoslik. Mahmud Koshg'ariy turkiy tillar qiyosiy grammatikasining asoschisi. Qomusiy olimlarning tilshunoslikka oid qarashlari. Grammatikaga doir manbalardagi lingvistik qarashlar.

Evropada uyg'onish davridagi tilshunoslik. Umumiy ratsional grammatikaning yaratilishi. Grammatika bilan mantiq o'rtasidagi aloqa. Rus tilshunosligi.

Komparativistika. Hind-Evropa tillarini qiyosiy-tarixiy o'rganishning to'rt davri. V. fon Gumboldt va umumiy tilshunoslik. Naturalizm. Psixologizm. Til sotsiologiyasi. Areal lingvistik. Strukturalizm. Zamonaviy tilshunoslikdagi postulatlar.

XX asr jahon tilshunosligi. Kompyuter lingvistikasi. Kognitiv tilshunoslik. Lingvokulturologiya. Pragmatika. Neyrolingvistik.

Tilshunoslikning tadqiqot metodlari. Eksperimental-fonetik metod.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

Rahbariy adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat–engilmas kuch.–Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.–Toshkent: O'zbekiston, 2016.

Asosiy adabiyotlar

1. Abduazizov A., Sheremetova A. Общeye языкознаниye. – Toshkent, 2004.

2. Baskakov N. A., Sodiqov A. S., Abduazizov A. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent, 1979.

3. Bushuy A.M., Safarov Sh. Til qurilishi: tahlil metodlari va metodologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007.

4. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2009.

5. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.

6. Rahimov S., Umurqulov B. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2003.

7. Abduazizov A. O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi.– Toshkent. 2010.

Qo'shimcha adabiyotlar

8. Jamolxonov H. O'zbek tilining nazariy fonetikasi. O'quv qo'llanma. –Toshkent: Fan, 2009.

9. Zamonaviy o'zbek tili. Morfologiya. Darslik.– Toshkent: Mumtoz so'z, 2008.

10. Zamonaviy o'zbek tili. Sintaksis. Darslik. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2013.

11. Mirtojiev M. O'zbek tili fonetikasi. – Toshkent: Fan, 2013.

12. Nazarov K., Egamberdiyev B. O'zbek tili ishora-imlo qoidalari. Abduazizov A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish.-Toshkent, 2010.

13. Ne'matov H, Bozorov O. Til va nutq. – Toshkent: O'qituvchi, 1989.
14. Ne'matov H, Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 1995.
15. Nurmonov A., Yo'ldoshev B. Tilshunoslik va tabiiyfanlar. -Toshkent, 2001.
16. Nurmonov A. Strukturtilshunoslik: ildizlarivayo'nalishlari. -Andijon, 2006.
17. Nurmonov A. Lingvistik tadqiqot metodologiyasiva metodlari.-Toshkent, 2010.
18. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi tarixi. Oliy o'quv yurtlari o'zbek filologiyasi fakultetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
19. Nurmonov A., Mahmudov N., Ahmedov A., Solixo'jayeva S. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. – Toshkent: Fan, 1992.
20. Rahmatullaev Sh. Til qurilishining asosiy birliklari.-Toshkent,2002.
21. Rahmatullaev Sh. Sistem tilshunoslik asoslari. -Toshkent, 2007.
22. Punktuatsiya. Oliy o'quv yurtlari filologiya fakultetlari talabalari uchun qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.
23. O'rinboyev B. Hozirgi o'zbek adabiy tilida sintaktik munosabatlar. (O'quv qo'llanma). – Samarqand: SamDU nashri, 2002.
24. Hojiyev A. O'zbek tili so'z yasalishi tizimi. Oliy o'quv yurtlarining filologiya fakultetlari o'qituvchi va talabalari uchun qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.
25. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. Darslik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.

Baholash mezonlari

2021/2022 o'quv yili 5A 120102 – Lingvistika: o'zbek tili magistratura mutaxassisligiga kiruvchi abituriyentlar uchun mazkur dasturga asosan keltirilgan umumkasbiy fanlar bo'yicha: jami - 50 ta savol TEST tuzib kiritiladi va ularning har bir berilgan to'g'ri javobiga 2.0 balldan beriladi, jami maksimal ball 100 ballni tashkil qiladi, test savollarini yechish uchun 90 daqiqa vaqt ajratiladi.

Apellyatsiya tartibi

Abituriyentlar tomonidan mutaxassislik fani imtihon natijalari bo'yicha universitet qabul komissiyasining apellyatsiyalar bilan ishlash hay'atiga natijalar e'lon qilingandan kundan boshlab 24 soat davomida murojaat qilishlari mumkin. Murojaat mazmunida faqat o'zining ballari haqida bo'lsa qabul qilinadi, boshqa abituriyentlar haqida yozilgan shikoyat arizalari qabul qilinmaydi.